

T.C.
ŞANLIURFA
VALİLİĞİ

ŞANLIURFA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

2025

T.C.
ŞANLIURFA
VALİLİĞİ

ŞANLIURFA

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

I. CİLT

2025

ŞANLIURFA
SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRAS
ARAŞTIRMALARI

I-II. CİLT
ŞANLIURFA VALİLİĞİ YAYINLARI

Birinci Basım: Ağustos 2025

ISBN 978-625-445-142-3

Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) Katkılarıyla

Editörler

Prof. Dr. Yakup ÇELİK
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Bölüm Editörleri

Prof. Dr. Halit KARATAY
Prof. Dr. Ahmet Ferit ATASOY
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL
Doç. Dr. Ömer KIRMIZI
Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Mustafa AKGÜL
Mehmet Bakır KARADAĞLI
Abuzer AKBIYIK

Görsel Tasarım

Mustafa AKGÜL

Tashih

Mehmet Emin MERCAN
Hilal YÜKSEL
Ali Nur HAYIRLI
Selahattin E. GÜLER

Baskı

EMSAL Matbaa Tanıtım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Bahçekapı Mah. 2477. Cad. No:6 Etimesgut / Ankara

Tel: 0 312 278 82 00 - Sertifika No: 46753

Şanlıurfa Somut Olmayan Kültürel Miras Araştırmaları” adlı kitap Şanlıurfa Valiliği yayını olup
kitapta yer alan yazıların içerik, dil, imla ve ilmi sorumluluğu ile hukuki sorumluluğu yazarlara aittir.
Yazıların içeriği Şanlıurfa Valiliği’nin görüşlerini yansıtmaz. İzinsiz kopya edilemez ve çoğaltılamaz.

ŞANLIURFA'DA NÜKTE VE NÜKTEDÂNLAR

Mehmet KURTOĞLU

Şehir Kültürü Araştırmacısı-Şair

GİRİŞ

Urfa, Doğu-İslam kültürü içinde yer aldığından dolayı sözlü geleneği ve retorik gücü güçlü bir şehirdir. Bir yandan Arap-Hind-Pers kültüründen, diğer yandan zengin Türk Anadolu kültüründen beslenmiştir. Bu farklı kültürlerden aldıklarını kendi içinde dönüştürerek yeni bir kalıba yeni bir şekle sokmuş nev-i şahsına münhasır bir şehirdir. Urfa, Arap-Hind masallarından, dini-tasavvufi hikâyeye ve menkıbelerden beslenmiş sözlü geleneği hikemi/irfanî bir dile dönüştürmüştür. Bu bağlamda Urfalı, gerek tarihsel geçmişi gerek sosyo-kültürel yapıyla "taşı gediğine oturtmak" mukabilinde söz söylerken; bazen irfani/hikemi dil, bazen de mizahi dil kullanmıştır. Urfa'nın mizah kültürünü besleyen diğer bir yönü ise köylü ve tarım toplumu olmasıdır. Bilindiği üzere mizah köylü ve alt sınıfın kültürü iken; hikmet/irfan/felsefe üst sınıfın kültürüdür. Urfa; bir yanıla güçlü tarım, diğer yanıla güçlü bir şehir kültürünü birlikte yaşatmaktadır.

Arapçada "ince manalı, zarif ve şakalı söz" anlamına gelen nükte, Urfalının sosyal hayatına renk katmıştır. Gerçekte şehrin nüktedanlığını besleyen güçlü sözlüğü gelenektir. Sıra gecelerinde, köy odalarında efsane, hikâyeye, menkıbe yanında insanları düşündürerek güldüren, irfanî/hikemî boyutu güçlü nükteler de anlatılmıştır. Ayrıca Urfalının "Ehl-i Keyf", "Ehl-i Muhabbet", "Ehl-i Sohbet" olmasında bunda payı büyüktür. Urfa,

çoğulcu kimliğe sahip olduğundan dolayı hoşgörülüdür. Kendi kendisiyle barışık Urfalı, nükteli konuşmayı sevdiği gibi nükte yapılmasına da hoşgörüyle bakmıştır. Özellikle Azerbaycan Türkçesi'nden doğan "Urfa Ağzı"nın mizaha yatkınlığı, tiyatro ve sinemada Urfa ve Urfalıyı mizahi bağlamda fenomen yapmıştır. ⁽¹⁾ Özellikle son 60-70 yılda Urfa ve Urfalıyı konu alan tiyatro ve filmlerde bu zenginliği görmek mümkündür.⁽²⁾ Urfa ağzının Türk sinemasındaki mizahi yeri ise hiç kuşkusuz tartışılmaz. Güneydoğu illeri arasında ağzı/şivesiyle bu denli alaya alınıp bu denli hoşgörü gösterebilen ikinci bir şehir yoktur. Urfa'nın güçlü bir mizah kültürünün olması, aynı zamanda şehrin son derece hoşgörülü olduğunun göstergesidir. Örneğin, köylü-şehirli ayrımı dahi siyasi-sosyolojik kavramlarla değil yemek kültürü üzerinden mizaha dönüştürülerek yapılmıştır.⁽³⁾

ŞANLIURFALI NÜKTEDANLAR

Urfa, tarihin her döneminde adından söz ettirmiş bir şehirdir. Örneğin ilk Türkçe şiir yazan Ermeni, Urfa'dan çıkmıştır. Kiliseye müziği sokan ilk kişi de yine Urfalı Bardaysan'dır. Urfa; yalnız Cumhuriyet döneminde değil, Osmanlı döneminde de merkezde (İstanbul'da) adından bahsettiren nadir şehirlerdendir. Urfa'dan çıkan şöhretler aynı zamanda renkli şahsiyetleriyle iz bırakmışlardır. Bu renklilik içinde biraz marjinallik, biraz mizah, biraz Melamilik vs. vardır. Bu uçlarda dolaşma,

yerelden ulusala uzayıp gider. Yerel bağlamda bu renkli şahsiyetler o denli çoktur ki, haklarında anlatılan anekdotlar, yapılan espriler kitap hacmindedir. Yusuf Nâbi'den Urfalı Babi'ye, Mustafa Dişli'ye, Mustafa Bozcan'a ve Mıriné Hoca'dan Dede Osman'a kadar birçok renkli şahsiyete kadar uzayıp gider. Kimi düşünce ve davranışıyla; kimi nükteleriyle adlarından bahsettirir.

Urfa'da nüktedanlığıyla şöhret olmuş, haklarında birçok mesel anlatılan şahsiyetler, şehrin sözlü kültüründe ve muhayyilesinde yaşamaktadır. Özellikle vefatının üzerinden 300 yıla yakın bir süre geçmiş olan Nâbi'nin halen nüktelerinin anlatılıyor olması dikkate şayandır. Urfa'nın en ünlü ve büyük nüktedanı, hiç kuşkusuz şair Nâbi'dir. Şair Nâbi Divan Edebiyatı'na "Hikemiyat"ı sokmuştur. Nâbi, aynı zamanda şiirleriyle de büyük bir hiciv ustasıdır. Yaşadığı dönemde devrinin şairlerini hicvettiği gibi devrinin şairleri de kendisini hicvetmiştir. Nâbi oldukça zeki, hazır cevaptır. Saray çevresinde bulunmuş, önemli makamlara gelmiş devrin ünlü şairleri arasında yer almıştır. Hakkında anlatılan nükteler edebiyat tarihinin en renkli metinlerini oluşturmuştur. Urfalı Nâbi'nin nüktedanlığından ilhamla yapılan nüktelere "Nâbice" demiştir. Böylece şehirde nüktedanlık Nâbi'nin adıyla özdeşleşmiştir.

Urfalı nüktedanlar arasında ismi bilinmeyen ancak 1950-60'lı yıllarda mizahi yazılarıyla basın hayatına renk katan Fatih Batıbeki, Urfa mizahında önemli bir yere sahiptir. Fatih Batıbeki, "Rehavi" mahlasıyla yazmış olduğu hiciv ve mizahi yazılarıyla Urfa basın hayatında yol açmış bir şairdir. Abozâdelerden Fatih Batıbeki ünlü yönetmen Atıf Yılmaz'ın dayısıdır. Melami meşrep bir kişiliğe sahip olan Fatih Batıbeki, "Urfa Postası", "Benim Köşem", "Akgün" ve "Demokrat Urfa" gazeteslerinde "Benim Köşem" sütununda mizahi yazılar ve hicivler kaleme almıştır.⁽⁴⁾ Eğlence dünyasındaki tek kişilik şovlarıyla tanınan, Salako filminin müziğini yapan, doldurmuş olduğu plakla Fransa'da müzik ödülü alan Yılmaz Kayral, namı değer Urfalı Babi, nüktedanlığıyla meşhur Urfalıdandır. "Ne buldun?" adlı şiir kitabında hikemî/mizahi hicivlerini yayınlamış olan Urfalı Babi ile ilgili birçok nükte bulunmaktadır. Yine Babi'nin Urfa Lisesi'nden arkadaşı Mustafa Dişli ile ilgili birçok nükte anlatılmaktadır. Mustafa Dişli; şair, hatip ve iyi bir oyuncudur. Özellikle Urfa siyasi ve sosyal hayatı ile ilgili yapmış olduğu nükteler, sevmeyenler tarafından

"Savıh Miçé" diye adlandırılmasına neden olmuştur. Oysa o Urfa'nın en sıcak kanlı, en sevecen değeridir. Urfa eğlence hayatı içinde karşılığı olan nükteler yanında bir de Urfa dinî hayatı içinde hoca, vaiz ve hafızların yapmış olduğu nükteler vardır. Bu nükteler de hem şehrin Melâmî anlayışı hem de sivri zekâlılığı görülmektedir. Urfa dinî hayatı içinde nükteleriyle adını duyurmuş olan Zeki Hafız, Dede Osman ve Mıriné Hoca ilk akla gelenlerdir.

Ayrıca Urfa renkli siyasi hayatıyla seçimleri festival havasında geçen müstesna bir şehirdir. Özellikle şehrin siyasi hayatı üzerinde tahakküm kuran ağalık müessesesi yüzünden Urfalılar, özellikle köy kökenli siyasiler üzerine müthiş fıkralar üretmişlerdir. Bu bağlamda şehrin siyasi tarihi gerçekte mizah tarihi olarak dahi okunabilir. Seçimlerin yapılışından, mebusların halka açık yerlerde konuşmalarına ve propagandalarına kadar her alanda mizah vardır. Bu bağlamda en çok ismi zikredilen hiç kuşkusuz Mustafa Bozcan, Mustafa Kılıç, İ. Halil Çelik'tir. Bu siyasiler içinde bir dönem belediye başkanlığı ve milletvekilliği yapmış olan İbrahim Halil Çelik daha çok hazırcevaplığı ile öne çıkmıştır. Kendileri hakkında üretilen nüktelere karşı hoşgörülü olan Urfalı siyasiler, dönemin ünlü gazete yazarları Rauf Tamer ve Hasan Pulur'un yazılarına dahi konu olmuşlardır. Urfa şairlerinin birçoğu hiciv yazmışlardır. Örneğin 1950'lerde yayınlanan Akgün Gazetesi ve diğer gazetelerde hiciv köşeleri yer almıştır. Nâbi başta olmak üzere, Hâkî, Külhânî, Hikmet, Fatih Batıbeki, Hacı Namık Alptekin vs. şairler hiciv yazmışlardır.

Urfa mizah kültürünü kaleme aldığımızda önümüze çıkan en netameli konu, nüktede adı geçen kişilerin yakınlarının tutumudur. Çünkü mizaha konu olan şahısların buna tahammülü olduğu halde yakınlarının tutum ve davranışlarını kestirmek çok zordur. Bu yüzden şehrin nüktelerini toplarken nüktelerdeki isimler zikredilmeden geçiştirilmiş, argo ifadeler yumuşatılmıştır.⁽⁵⁾

ŞANLIURFA'DAN NÜKTELER

ŞAİR NÂBİ'DEN NÜKTELER

Nâbi'nin geç kalan evliliği ile ilgili bir hikâye:

Nâbi'nin İstanbul'daki hayatıyla ilgili Urfa'da halk arasında anlatılan bir kıssa vardır. Rivayete göre Nâbi, saraya yakın olmuş ve artık padişahla içli dışlı olmuştur. Yaşı yirmi beşe gelince Padişah'a kendisini

evlendirmesini söyler. Padişah, Nâbî'ye henüz erken olduğunu ve beklemesini emreder. Tâbii padişah sefahate düştüğü için Nâbî'nin evlenmesi onu pek ilgilendirmez. Birkaç yıl sonra Nâbî, Padişah'a yine kendisini evlendirmesini söyler. Padişah yine beklemesini emreder. Böyle birkaç kez daha hatırlatır Nâbî. Ama padişah umursamaz. Neticede zevk ve eğlenceden usandığında Nâbî'nin evliliği aklına gelir. Nâbî'ye kendisini evlendireceğini söyler. Tâbii Nâbî o sırada kırk yaşına gelmiştir. Padişaha bir beyitle cevap verir:

"Dağda değirmen yel için

Kırkıktan sonra el için"

Nâbî'nin çocukluğu ile ilgili bir hikâye:

Ol rîş-i sefid ile yine eylemeyip şerm

Bir beyza uçurmaktan usanmaz heves-i subh

Nâbî bu mısrayla "Tabakta içindeki içi boşaltılmış yumurtayı üfleyp uçurmaktan usanmayan utanmaz" diyerek çocukluğundaki bir oyuna gönderme yapmıştır. Aslında Nabi'nin çocukluğunda oynanan bir oyundur bu. Zira Nâbî-i pir, çocukluğunda yumurta uçurmuşmuş. Nasıl mı? İşte o oyunun tarifi: Bir yumurta iğne ile delinip içi boşaltılır ve deliği balmumu ile kapatılır. Sıcak bir mevsimde güneş altına bir leğen, leğenin içine de boş yumurta konulur. Bir müddet sonra leğen hararet tesiriyle ısınır kızdıkça yumurta yerinden kalkıp havaya doğru yükselir. Çocuklar da karşılıklı hafif hafif üfleterek yumurtayı leğenin ortasında tutmak için yarışır. Artık yumurtanın, Hint fakirlerinin yılanları gibi leğen içinde bir o yana bir bu yana hareket ettiğini varın siz hayal edin. Nâbî, sabah vakti güneş ısısi sebebiyle şebnemlerin bir yumurta gibi tebahhur ettiğini ima ile saç sakalı ağarmış yaşlı başlı bir adamın sabah keyfi olarak çocuklar gibi yumurta uçurmaktan utanmadığını muzip bir eda ile söylemektedir.⁽⁶⁾

Nâbî ve taşranun kabalığı üzerine bir hikâye:

"Nâbî, İstanbul'da iken Urfa'dan kim kopup gelse Nâbî'nin evine misafir olurmuş. Urfa'dan kim çıksa "Nâbî var, o gerekeni yapar, işini halleder" diye gönderilmiş. O kadar ki Nâbî bunlardan bir türlü başını alamaz sanki İstanbul'daki tek Urfalıymış gibi şikâyet edermiş. İşte böyle bir zamanda Osmanzade Taib, Padişah III. Ahmet tarafından sultanü'ş-şuara ilân edilmiş. Osmanzade Taib, Nâbî gibi bir şair ile aynı asırda yaşarken kendisine şairlerin sultanı denilmesinin altında eziliyor ol-

malı ki zaman zaman onun aleyhine beyitler söylemiş. Bir gün şöyle bir beyit söylemiş:

Hemşehrilerin tâ o kadar kesreti var kim

Nâbî'nin evi şimdi Katır Hanı'nâ benzer

O zaman Bayezit civarında Katır Hanı diye bir yer varmış. Burası gireni çıkanı belli olmayan bir yer. Onun için bu beyit, o eve gelip gidenlerin sayısını göstermek bakımından çok önemlidir. Bir gün bu misafirlerden bir tanesi Nâbî'ye, "Üstat ne olursun beni padişah meclisine götür! Ben, ta Urfa'dan divanım nasıl kurulduğunu görmek için geldim. Bir kerecik olsun göreyim." demiş. Nâbî, "Bu mümkün değil, olmaz!" demiş. Nâbî götürmek istememiş ama -o kişi herhalde Urfa'da hatırı sayılır bir kişi olduğundan- ısrarlara dayanamayıp en sonunda, "peki" demiş. Nâbî, hemşehrisini götürürken birtakım nasihatlerde bulunmuş: "Efendi, padişah meclisinde dikkatli ol, herkes ne yaparsa sen de onu yap!" demiş. Adam, "Tamam, sen hiç merak etme!" şeklinde bir karşılık vermiş. O adamı padişah meclisine götürmek için kim bilir nerelere rüşvet vermek zorunda kalmış yahut da kimlere yüzü suyu dökmek zorunda kalmış.

1) Urfalı Şair Nâbî (Dijital Görsel: Mustafa Akgül)

Osmanlı'da Divan'dan sonra sohbet meclisi kurulmuş. Sohbet meclisinde padişah başköşede oturmuş, musahipler hep yan yana dizilmişler. Mustafa Paşa,

Hasan Rami Paşa, Baltacı Mehmet Paşa ve Nâbî gibi şahsiyetler de orada imiş. Birkaç sanatkâr ve birkaç minyatür ustası vb. şiirden, musikiden bahsediyormuş. Bir Baykara Meclisi kurulmuş. Bu Baykara Meclisi'nde - yani devletin bütün o iç karartan görüşmelerinden azade olan mecliste- belki bir şiir sohbetinden üç beş parça zevk alacaklar belki de satranç oynayacaklar. Bir müddet sonra nedimler, tepsi içerisinde güzel elmalar getirmişler, herkese dağıtmışlar.

Nâbî'nin köylüsü elmanın bir tanesini almış ve ısırmış. Isırırken büyük bir gürültüyle 'hart' diye ses çıkarmış. Elmanın böyle kütür kütür ses çıkarmasından sonra padişah Nâbî'ye, "*Padişah, meclisinde böyle bir şey nasıl olabilir!*" dercesine sert bir bakış tevcih etmiş. Nâbî ezilmiş, büzülmüş; adeta samur kürkünün içindeymiş gibi meclisin sonuna kadar terlemiş de terlemiş. Tabii onun da bir suçu yok. Çıkınca, "*A Efendi! Sana padişah meclisinde herkes ne yaparsa sen de onu yap demedim mi? Neden elma yedin? Herkes elmaları yanına koydu, giderken de dışarıda yemek üzere cebine koyup götürdü. Sen de öyle yapsaydın.*" demiş. Adamcağız özür dilemiş; fakat işin farkında, böyle bir insanı mahcup ettiğinin bilincinde. Bu zat, İstanbul'a yerleşmiş, aradan birkaç yıl geçince de kendini affettirmek için Nâbî'ye, "*Sen beni padişah meclisine bir kez daha götür. Ben bu sefer hakikaten İstanbul terbiyesinin, İstanbul ikliminin, İstanbul'daki o nezih ortamın ne olduğunu hareketlerimle, tavırlarımla göstereceğim.*" demiş. Nâbî dayanamamış, götürmüş. Yine sohbet. Nedimler, bu sefer, tepsi içerisinde lokum getirmişler. Herkes lokumun bir ucundan az az almış yemeğe devam ederken bu zat, birinci tecrübeden dolayı lokumu yanına koymuş. Bir müddet sonra lokum orada erimiş ve adamın kürküne yapışmış. Meclis bitiminde de padişahın eteğini öperken padişahın eteğini kirletivermiş. Bunun üzerine Nâbî, gayri ihtiyari şöyle demiş:

Nâbî'yi Nâbî yapan hüsn-i nâzar

Urfa ahalesinde yoksa nezaket ne gezer.⁽⁷⁾

Bu hikâye, o zaman İstanbul'unun nezaket ve nezaketini göstermekle beraber, Nâbî'nin de aynı anda şiir söyleyebilen bir yaratılışa sahip olduğunu gösterir.⁽⁸⁾

Nâbî hakkında anlatılan bu ve buna benzer birçok hikâye mevcuttur. Bunlardan bazıları mektuplarından bazıları beyitlerinden derlenmiştir. Örneğin, "çok sevdiği bir dostunun kendisini erkenden ziyarete gelmesini horozlar öttüğünde, tavuklar yumurtladığında yola

çıkıp hasretten yanan kalp kebabına tuz serpme" ifadesiyle istemesi güzel bir benzetmedir. Yine huzura kabul edilmek istediği vezir-i azama arzı halinde kabule ruhsat olmazsa bir mektup yazmasını ve sadece 'hayır' veya 'evet' kelimelerini yazıp bildirmesini istemesi, onu sanki kabule zorlayan zekice bir ifadedir.

Nâbî'nin makam mevki sahipleriyle arasını hoş tutmak istediği yazdığı mektuplardan anlaşılmaktadır. İhsan beklediği kişilere kendisi de zaman zaman hediyeler göndermiştir. Çokça yazıştığı Silahdar Ağa'ya Urfa'dan temin ettiği bulguru gönderdiğinde bunun Hz. Âdem cennetten çıkarıldığında Fidanlar adlı arazide yetiştiği özel buğdaydan elde edildiğini ve şifalı olduğunu söylemesi mübalağa gerçek karışımı bir bilginin Nâbî'nin dilindeki ifadesidir. Ayrıca 'Babayane bir kesme ile bir eğere ihtiyacımız olduğu muhakkaktır. Kendi lütufları bizi küstah eyledi' diyerek, Silahdar Ağa'dan hediye gelen beygir için teşekkür edip ayrıca atın eyerini de istemesi, onun bir şeyi talep etmede hiç çekinmediğini göstermektedir.

Yine bir dostuna gönderdiği mektubunda geciken hediye için şu cümleleri yazar: "Bize kavun yollamayı vaat etmiştin. Uzun zamandır tatlı kavuna hasretiz. Bahsi geçtikçe ağzımızın suyunun sel gibi aktığını biliyorsun. Eğer bu sözümü unutursan sana neler ederim."⁽⁹⁾

MEHMET AKİF'İN URFA FIKRALARI:

Mehmet Akif Ersoy'un 15 Mart 1341 tarihli Mithat Cemal'e yazdığı bir mektubunda Urfa ile ilgili şöyle bir nükteye yer vermiştir. "Merhum Urfalı Hoca'nın bir münasebetle, 'Asiyâb-ı devleti bir hâr da olsa döndürür' mısraını inşa etmişler. 'Öyle; ama hiç olmazsa o da Marsuvan eşiği olmalı' cevabını vermiş. Akif'in Urfalı hocadan aktardığı ilk nüktede, Hoca'ya "*devlet çarkını eşek dahi olsa döndürür*" dediklerinde hoca da "*Hiç olmazsa bu Marsuvan eşiği olsun*" demiştir."

MİRİNÉ HOCA'DAN NÜKTELER:

Asıl adı Lütüfi Okumuş olan Mirine Hoca, 1887 yılında Urfa'da doğmuş, 1964 yılında vefat etmiştir. Devrinin cesur, sözünü esirgemeyen hocalarından olan Miriné Hoca, hazırcıvaplılığıyla meşhurdur. Halk arasında nüktedanlığıyla meşhurdur. Aynı zamanda şair olan Miriné Hoca'nın "*Nice bu hasret-i dildâr ile giryân olayım/Yanayım ateş-i aşkınla büryân olayım*" naatını

peygamberimize duyduğu sevgiyle yazmıştır. Hocanın bu naatı, Kazancı Bedih başta olmak üzere Urfa sıra gecelerinde okunmaktadır. Hocası Kürt Abdullah Efendi, çok acı çiğköfte yediği için bu lakabı kendisine takmış. Bir gün hocası ile birlikte pikniğe gitmişler. Mırné Hoca çiğköfteyi kendisi hazırlamış ve sevdiği için acı yapmış. Kürt Abdullah "Efendi çok acı yapmışsın, öleceksin" anlamına gelen 'Mırné' lakabını eklemiştir.

2) Urfa'nın nüktedan isimlerinden Mırné Hoca lakaplı Muhammed Lütfi Okumuş

Bir akşam namazından sonra Tuzeken Camii'nden çıkarken bir arkadaşı şakayla "Hocam ölseydin de bu cübben bana kalsaydı" diyerek güya hocaya şaka yapar. Mırné Hoca bunun altında kalır mı?

- "Deve derisi eşeğe yük olur, benim cübbem ağırdır sen kaldıramazsın" der.

Hoca efendiye bir tanıdığı gelerek, asil bir tanıdığı-nin yolunu şaşırdığını söyler. Hoca da "Asil azmaz, bal kokmaz, kokarsa yağ kokar çünkü yağın mayası ayrıdır. Asil at fiske atmaz atarsa katır atar çünkü babası eşektir" diyerek o kişinin elbet aslına döneceğini söyler.

MUSTAFA KILIÇ'TAN NÜKTELER:

Urfa'nın renkli simalarından biri de iki dönem Urfa Belediye Başkanlığı ve daha sonra Devlet Bakanlığı yapmış olan Mustafa Kılıç'tır. İlkokul mezunu olan Kılıç gerek belediye başkanlığı gerek milletvekilli ve bakanlığı sırasında birçok espri yapılmıştır. Hatta kendisiyle ilgili

gazetede yazılarında Rauf Tamer ve Hasan Pulur da espri yapmıştır. Görmüş geçirmiş olan ve siyasetin dilini çok iyi bilen Kılıç, kendisiyle yapılan bu esprilere gülüp geçmiştir. Ayrıca onun siyaset yaptığı yıllarda siyasetlerle ilgili birçok espriler yapılır ve bunları siyasetçiler olgunlukla karşılardı. Kılıç'ın hakkında anlatılan esprilerin bir kısmı gerçek ise büyük bir kısmı kurgudur. Yahut başka siyasetçiler için yapılmış esprilerdir. Ancak Urfa'da belediye başkanlığı sırasındaki tutum ve davranışlarıyla ilgi birçok mizahi anekdotlar anlatılmaktadır.

Kılıç'ın belediye başkanlığı sırasında Urfa'nın elektrifi Yeniyol'da (Büyükyol), o yıllarda metruk kilise (bugünkü Selahaddin Eyyubi Camii)⁽¹⁰⁾ içindeki jeneratörlerle karşılanıyormuş. Sık sık elektrik kesintisi olduğu için şikâyet olmuş. Ankara'dan gelen bir ekip yerinde inceleme yaparken Belediye Başkanı Kılıç'a sormuş: "Sayın Başkan, bu jeneratör kaç beygir gücünde çalışıyor?" diye sormuş. Kılıç da: "Efendim, bizim jeneratörler beygirle çalışmıyor benzinle çalışıyor" demiş. Kılıç, köy ağası olan ve köyüne ilk traktörü getiren kişidir. Onun jeneratörün nasıl çalıştığını bilmemesi mümkün değildir. Ancak siyasi olarak hicvetmek için uydurulmuştur. Ancak burada şehrin mizah üretmedeki yeteneğini de unutmamak gerekir.

URFALI BABİ'DEN NÜKTELER VE HİCİVLER:

Salako filminin hemen ilk karesinde uzunca saç, elinde sazı böğründen çıkan bas sesiyle, Salako'ya met-hiyeler dizen Urfalı Babi'yi tanımayan yoktur sanırım. Onu yalnızca bu filmdeki kareden ibaret saymak mümkün değildir. O, çok yönlü olmakla birlikte hep uçuk bir hayatın kenarında yaşamıştır. 1925 yılında Urfa'da doğan Babi'nin asıl adı Yılmaz Kayral'dır. İlk ve orta tahsilini memleketinde tamamlamış, Urfa'da öğretmenlik yapan Halide Nusret Zorlutuna'nın öğrencisi olmuş, kişilik olarak Urfa'ya sığmamış ama Urfa'dan kopamadığını da adının önüne "Urfalı" sıfatını ekleyerek göstermiştir. Öyle ki, asıl adı olan Yılmaz Kayral unutulmuş, Babi Yılmaz, onun yerini almıştır.

Güçlü Nerede?:

Urfalı türkücü Mahmut Coşkunes, İzmir Alsancak'ta Mehmet Güçlü'nün lokantasına gitmiş. Lokantanın kapısının önünde Urfalı Babi duruyormuş. "Babi, amca nasılsın?" deyip elini öpmüş. Babi: "İyiyim seni gördüm daha iyi oldum" demiş. Coşkunes Mehmet Güçlü'yü sormuş. Babi, bas sesiyle "arkamda" demiş.

Arkaya bakmış, duvar. Başka bir şey yok. Bir daha sormuş: “Güçlü nerede? İşim var.” Babi “Oğlum duymuyor musun arkamda dedim ya”. Üçüncü kez sorduğunda Babi, sert bir şekilde arkasını dönüp sırtındaki önlüğü göstermiş. Önlüğün üzerinde “Güçlü” yazıyormuş.

3) “Urfalı Babi” lakaplı Yılmaz Kayral

Ayrıca Mehmet Güçlü'nün anlattığına göre, Babi'ye sayım memuru, “Ne iş yaparsınız?” diye sormuş, O da “Dünyanın işini bitiremeyeceğime kanaat getirdiğim için başlamadım” cevabını vermiştir.

Babi'nin Postal Teki Şiiri

Alyuvarlar, akyuvarlar büyümüşler şişmişler
Kalp nabıza inatla, belli belirsiz işler
Dikkat et Urfalı Babi, hoş değil bu gidiler
Gündüz hakikat oldu gece gördüğüm düşler.
Aletler de eskidi yok ki yedek parçası
Dişlerim protezdir kullanmam diş fırçası
Düşenin dostu olmaz Urfalı Babi, doğrusu açıkçası
Selam edin sılaya, bacı, kardeş anaya
Özellikle Urfa'ya
Doymadı garip Babi şu yalancı dünyaya
Tez elden düşürmeden taşıyın beni musallaya.
Nihayet çekti beni de mezar çekimi
Toprağında başlasın arpa buğday ekimi
Fakirlere dağıtın hayal banka çekimi
Taş bulamazsanız başıma, dikin postalımın tekini.

URFA MİZAHINDA KAVRAMLAR

ŞİMBİLO ŞİRKETİ (SIMBOLO HOOVER):

Urfalı ağzında “lakayt, başıboş, kimin eli kimin cebinde belli olmayan, ahbap çavuş ilişkisi içinde

disiplinsiz batık işyeri, kurum vs.” manalarında kullanılan” Şimbilo şirketi” kavramının nereden dilimize ulaştığını hatırlayalım. Yıl 1931. Urfa'ya elektrik getirmek isteyen hükümet bir Alman şirketiyle anlaşır. Firmanın ismi Simbolo Hoover'dir. Firma Büyükyol'daki eski kilisede elektrik üretmeye başlar. Şirket elektriği üretilip parasını kendi toplayacaktır. Yapılan yatırım en az 1000 aboneye ulaşabilirse kâr edebilecektir. 16 yıl faaliyet gösterir. 16 yılda ulaşabildiği abone sayısı 165'tir. Nedenise Urfalılar elektrik abonesi olmazlar, ya da olamazlar. Şirket daha fazla dayanamaz, iflas eder ve batır. Şirketin ismi daha sonraki yıllarda yönetilemeyen batan, düzeni olmayan işyerleri için kullanılan bir deyim olur. Şirket batınca elektrik üretim işini Belediye devralır. Kendi bünyesinde E.S.O (Elektrik, Su, Otobüs) Müdürlüğü'nü kurar. Simbolo Hoover şirketi batır; ama Urfalılar ucundan kıyısından batmasına vesile oldukları şirketin ismini yaşatarak vefalı olduklarını gösterirler.”⁽¹¹⁾

Rebbu'e: Urfa ağzında işe yaramaz, beş para etmez, sözüne güvenilmez kişi demektir. Urfa'da bu sözcük daha çok alaycı şekilde kullanılır. Mesela, “Hadi git buradan rebbuelik etme.” Ya da “amma rebbu'e ha!” denilir.

İ'ouv: Bravo anlamında kullanıldığı söylenmektedir. Urfalılar biriyle alay ederken bağırarak bu sözcüğü kullanır. Özellikle birinin ardından bağırarak “i'ouv” derler.

Tirro: Urfalılar işe yaramaz, bir değer taşımaz, boş adam anlamında kullanır. Örneğin cümle içinde şöyle geçer: “O herifler bi gün seni de tirro ederler, it eliden ekmez almaz.”⁽¹²⁾

De'ee: Arapça bırak anlamına gelen sözcük, Urfa ağzında “kuş” anlamında kullanılmaktadır. Küçük çocuklar kuşa “De'ee” der. Ayrıca kuşları ürkütürük uçurmak için de kullanılan bir ünlemdir. Sözcüğün Arapçada “bırak” anlamında kullanıldığı; Urfalıların ise bunu “uç!” diye bir anlam verdiğini görürüz. Örneğin, Urfa ağzında şu şekilde kullanılmaktadır: “Aşkla bi de'ee dedi mi damlarda kuş kalmaz.” Bir de bu sözcüğü alaycı bir şekilde birilerinin ardında bağırarak söylenir.

URFALI ŞAİRLERDEN HİCİVLER

RUHAVİ (FATİH BATİBEKİ)'DEN HİCİVLER

Kıt'a

Naralar, pohpohlar kusan doğuran;

Zaifi, şişmanı çeşitli yobaz;
Bugünler çoğaldı hayır diyelim!
Körden avcılarla topaldan canbaz.⁽¹³⁾

Biricik Kâtibe
İdrak ile iz'anımı, yoklasan olmaz mıydı?
Ayrılık babında öttün, kargaya verdim değer!
Bu kıl ü kale, meydan veren, sensin evet
Bihaberdir bin gönlüm, nadide bir yekta eser.⁽¹⁴⁾
Yem Borusu

Geçmişte atları bir vapura doldurmuşlar. Yemsiz su-
suz bir taraftan nakil ediyorlarmış. Atlar acıktıkça kiş-
nerlermiş. At bekçileri bu halden usanmışlar ve nakliye-
cibaşına şikâyet etmişler, o da: "Her kişneyişte bir yem bo-
rusu çalm" demiş. Atlar her kişnedikçe bir yem borusu
çalmışlar. Yem gelecek diye susan atlara her kişnemedede
boru çalarak yerlerine ulaşmışlar. İşte kuru vaatlerle al-
datılmamız zamanında söylediğimiz yem borusu buradan
kalmıştır.⁽¹⁵⁾

Utansın

Ünlü Adanalı Şair Ziya'nın "Bilmem neye âşıkân
utansun/Bigâneî aşk olan utansun/Bir hâsılı yok zemine
düşdüm/Elden ne gelür zaman utansun" diye başlayan
"Utansın" redifli gazeline Yaşar Nezihe Hanım bir na-
zire yazmıştır. "Gül soldu ise hazan utansın/Cürmü ne
ki bâğbân utansın" diye başlayıp "Bu şi'ri hazinini Ne-
zihâ/Duysun yine şairan utansın" diye biten gazelin 5.
beyti; "Oldumsa zelil teessüf etmem/Zillette koyan za-
man utansın" şeklindedir. Ruhavî, Nezihe'nin bu gaze-
linin 5. beytini alıp muhammes şeklinde yazdığı "Za-
man Utansın" şiirinde nakarat olarak kullanmıştır.

Zaman Utansın

Hayatı tahkir etmedim etmem
Feleğe, şansa minnet de etmem
Nâmerd köprüsünden ölsem de geçmem
Oldumsa zelil teessüf etmem
Zilleti kuran zaman utansın
Çiğnedim geçtim her nevi kederi
Attığım adım her nevi ileri
Bu günler oldum gamın mihveri
Oldumsa zelil teessüf etmem
Zilleti kuran zaman utansın

Denedim taradım encâmı hiçtir
Karşımda şahlanan sertaser piçtir

İlm ü irfândan nasipsiz koftur
Oldumsa zelil teessüf etmem
Zilleti kuran zaman utansın

Yoksul Raha'nın rehâdır sonu
Bu yolda sarsılmaz azm u imanı
Asil simalar korurlar onu
Oldumsa zelil teessüf etmem
Zilleti kuran zaman utansın.⁽¹⁶⁾

Geçer

Muharririn ömrü yazmakla geçer
Savcının ömrü sormakla geçer
Leyleğin ömrü laklakla geçer
Polisin ömrü takiple geçer
Neccârın ömrü çakmakla geçer
Terzinin ömrü ölçmekle geçer
Berberin ömrü tıraşla geçer
Enayinin ömrü bakmakla geçer
Muhasibin ömrü saymakla geçer
Tapucunun ömrü ferâğla geçer
Şifrecinin ömrü çözmekle geçer
Çiftçinin ömrü ekmekle geçer
Kalenderin ömrü çekmekle geçer
Bülbülün ömrü ötmekle geçer
Mürettibin ömrü dizmekle geçer
Küstahın ömrü zilletle geçer
Mezarcının ömrü kazmakla geçer
Şoförün ömrü kazayla geçer
Cahilin ömrü gafletle geçer
Aşığın ömrü sevmekle geçer
İşsiz ömrü azapla geçer.⁽¹⁷⁾

DEĞERLENDİRME

İçerik olarak toplumun her kesimini içine alan Urfa nükteleri; din adamları, köylüler, aşiretler, farklı kimlik-
ler yanında yemek konularını da içermektedir. Özellikle
din adamları ve şairlerin nüktede öne çıkması Urfa mi-
zah kültürünün estetik ve sanat yönünün yüksekliğini
ve derinliğini göstermektedir. Urfalılar, nükteyi büyük
bir incelik ve estetik içinde dile getirmişlerdir. Kendi
kendisiyle barışık Urfalılar, her türlü nükteye alışıktır.
Ancak söz konusu din ve etnik kimlik olduğunda ol-
dukça dikkatli ve kimseyi incitmeyen nükteler ortaya
koymuştur. Urfalı şairler hem nükte yapmış hem de hi-
civler yapmıştır. Özellikle Şair Nâbi Divan

Edebiyatı'nda hicivleriyle ve nükteleriyle öne çıkmış büyük bir şairdir. Ayrıca meşhur din adamlarının dini sorulara vermiş oldukları cevaplar, uzun yıllar siyasetçilerin tutum, davranış ve konuşmaları Urfa mizahına malzeme olmuştur. Buradaki mizahi anekdotlar mevcut olanın ancak yüzde onu dahi değildir. Ancak belli sınırlar içinde dile getirilecek olanlar kayda geçirilmiştir. Farklılıkların belli bir ahenk içinde hem bütün olarak hem de farklılıklarını kaybetmeden varlıklarını sürdürdükleri Urfa'da estetik ve argonun iç içe olması dışarıdan bakanlara tuhaf görünebilir. Ancak Urfalı birbirine zıt bu iki sosyokültürel olguyu içselleştirmiş, Urfa nüktedanlığını oluşturmuştur. Tıpkı hikâyeleri, efsaneleri gibi nükteleri de kitaplara konu olabilecek zenginlikte olan Urfa'nın bu mizahi yüzü herkese sempatik gelecektir.

SON NOTLAR

1) Yahya Kemal Osmanlı'nın son döneminde yapılan tuluatlarda (tiyatrolarda) Azerbaycan Türkçesi'nin mizah konusu yapıldığını söylemiştir. Cumhuriyet ile birlikte Urfa Ağzı tiyatro ve sinemanın vazgeçilmezi olmuş, mizah unsuru olarak kullanılmıştır.

2) Urfalının mizaha yatkınlığı ve konu olması üzerinde ayrıca durulması gerekir. Özellikle Türk Sineması'nda Urfa'yı konu alan filmlerdeki mizah ayrı bir çalışmayı gerektirecek kadar zengindir. Urfa-Adana Bankası, Muhsin Bey, Kibar Feyzo ve Züğürt Ağa ilk akla filmlerdir.

3) Urfalı "isotçu-tırşıkçı" diye yemek türleri üzerinden yapmıştır.

4) Müslüm C. Akalın'ın "Abozâdeler Ailesinden Kayıp Bir Urfalı Şair Rehâvî", *ŞURKAV Şanlıurfa Dergisi*, Yıl 13, Sayı 41, Eylül 2021.

5) Bir kitap hacminde olan Urfa Nükteleri'nin kitap olarak yayınlanabilmesi için nüktedan yakınlarının en az nüktedanlar kadar hoşgörülü olması gerekiyor. Bu yüzden çok sınırlı sayıda nüktelere yer verilmiştir. Oysa şehrin sosyo-kültürel ve zihin dünyasını anlayabilmek için bu nüktelere bakmak gerekir.

6) İskender Pala, *Aşina Güzeller*, Kapı Yay. İstanbul, 2012, s. 32.

7) Bu hikâye Urfa'da halk arasında oldukça yaygındır.

8) İskender Pala, *Perişan Gazeller*, Kapı Yay. İstanbul, 2008, s. 96-98.

9) Halil İbrahim Haksever, Nâbi Münşeatında Mizahi İfadeler ve Rami Paşa'ya Yazdığı Mizahi Mektup, (www.TurkishStudies.net/Dergi pdf).

10) Eski Ermeni kilisesi 1980'lere kadar halk arasında şirket olarak biliniyordu. Alman-Türk ortaklığıyla kurulan Simblo Şirketi de Urfa'da meşhurdur.

11) Müslüm Yıldırım, Kaynak Kişi: Mahmut Dellal-başı. Elektrik Müh. E.S.O Müdürü.

12) Saraç, Urfaca ve Urfalıca, s. 829.

13) Demokrat Urfa, 20 Ocak 1953

14) Demokrat Urfa, 10 Şubat 1953

15) Akgün, 11 Temmuz 1958, anma yazısı.

16) Demokrat Urfa, 23.04.1955

17) Demokrat Urfa, 06.06.1955